

CSIK TAMÁS

Az általános választójog prófétája

Méray-Horváth Károly a tudomány és a politika határán
1905–1910

A századelő polgári radikális mozgalma

Méray-Horváth Károly neve legfeljebb azok számára lehet ismerős, akik a 20. század első évtizedének hazai politikai életével vagy kifejezetten a polgári radikális mozgalommal foglalkoznak. Mint sokan mások a polgári radikálisok közül, Méray-Horváth is a tudomány erejével igyekezett hatni a politikai életre, és legalább rövid időre befolyásolni azt. Bár erre tett kísérletei sikertelenek maradtak, személye mégis jól példázza a tudomány és a politika határterületén tevékenykedő (olykor csak ügyetlenkedő) félig politikus, félig értelmiségi karakterét. Mindenekelőtt azonban érdemes néhány szót szólni a mozgalomról, amelyhez ő maga is tartozott.

A 19–20. század fordulóján megjelenő polgári radikálisok mind a tudományos, mind a politikai életbe sajátos színfoltot hoztak azáltal, hogy egy újdonságnak számító diszciplína, a szociológia eredményeit igyekeztek felhasználni politikai, társadalmi céljaik elérése érdekében. A 19. század utolsó évtizedében fiatal jogászok egy csoportja (Jászi Oszkár, Vámbéry Ruzstem, Gratz Gusztáv, Somló Bódog) még egyszerűen csak a nyugati jogbölcsélet új eredményei iránt érdeklődött, tanárukat, Pulszky Ágostot követve. Az új évszázad első évtizedében viszont az ideológiailag még meglehetősen vegyes társaság már politikai célokat is megfogalmazott. A hazai liberális hagyomány megújításán és erősebb szociális tartalommal való megtöltésén munkálkodók (például Gratz Gusztáv) mellett már

ekkor jelen voltak a mozgalomban mind a radikális reformerek (Jászi Oszkár, Szende Pál, Pikler Gyula, Somló Bódog), mind a különféle szocialista irányzatok képviselői (Szabó Ervin, Diner-Dénes József, Kunfi Zsigmond). Az 1900-ban létrehozott orgánus, a *Huszedik Század*, és az egy évre rá megalakuló Társadalomtudományi Társaság még minden olyan irányzat előtt nyitva állt, amely a társadalomtudományok kutatási eredményeit felhasználva próbálkozott hol a politikai életbe becsmpészni a modern szociális gondolatot, hol pedig részletes elemzéseket készíteni a magyarországi társadalmi és gazdasági viszonyokról. Egyszóval: minden olyan kezdeményezés előtt nyitottak voltak, amely valamilyen formában elő kívánta mozdítani az ország gazdasági, társadalmi és politikai fejlődését. A politikai élettel való szoros kapcsolatot jelezte a fentiekén kívül az is, hogy a lassan harminc éve kormányon lévő Szabadelvű Párt reformer hajlamú tagjai közül is csatlakoztak hozzájuk néhányan, mint például az 1901-ben a Társadalomtudományi Társaság elnökévé választott ifjabb gróf Andrássy Gyula is.

Az ideológiai sokszínűségből és a politikai élettel való kapcsolatból is következett, hogy egyre élesebb konfliktusok alakultak ki a Társaságon belül, ami 1906-ban a kevésbé radikális, inkább továbbra is egyfajta liberális reformpolitikában gondolkodó tagok (például Andrássy Gyula, Gratz Gusztáv) távozásához vezetett. Ezzel párhuzamosan lett a *Huszedik Század* és a Társadalomtudományi Társaság is a polgári radikálisok fő fóruma és szervezeti kerete Jászi Oszkár vezetésével.¹ Az 1906-os év abban a tekintetben is cezúrának tekinthető a polgári radikális mozgalom életében, hogy utána a köztük és a hazai szociáldemokraták között addig is meglévő kapcsolatokat még szorosabbra fűzték. Nagyon leegyszerűsítve: a két mozgalom

¹ Jászi Oszkár ekkor hirdette meg a polgári radikálisok programját is a *Huszedik Század*ban. Az írás egyfajta ötvözete volt a teljes függetlenség megszerzésére irányuló törekvéseknek és a modern polgári demokrácia programjának. A program írója szerint először a polgári demokráciát kell nálunk megteremteni, csak ezt követheti a szocialista tanok győzelme. A programadásban így jól megfigyelhető nemcsak a polgári radikálisok elképzelése, de a szocialista tanok felé való nyitottság is. (Jászi Oszkár: Új Magyarország felé. *Huszedik Század*, 1907/1. 1–15.).

viszonya úgy alakult, hogy a polgári radikálisok biztosították az intellektuális háttérrel a szociáldemokraták tevékenységéhez (például a munkásoktatásban), míg a másik fél jelentős tömegerejével támogatta az előbbieket politikai szerepvállalását. Bár Jászi Oszkár 1907-es, programadó cikkéből is látható, hogy a polgári radikálisok ideológiailag nem igazodtak teljesen a szociáldemokrata mozgalomhoz, mégis számos programpontra érzékenységgel alakult ki közöttük (általános, titkos választójog; progresszív adórendszer, ingyenes népoktatás, munkásbiztosítás, szabadságjogok garantálása stb.).²

A polgári radikálisok politikai kapcsolatrendszere természetesen nem merült ki a szociáldemokratákkal való szoros kapcsolattartásban. Később még kitérek a kérdésre, de már most jelzem, hogy ha a politikai helyzet úgy hozta, céljaik érdekében szövetségre léptek akár egy parlamenten kívüli kormánnyal is (például 1905-ben); de egy részük még a trónörökösnek, Ferenc Ferdinándnak a dualista államrendszer átszervezését célzó elképzeléseit is támogatta. Erre az útra lépett 1907–1908-ban Diner-Dénes József, de közvetve maga Méray-Horváth Károly is 1909-ben. A parlamenten kívüli kormánnyal és a trónörökössel fennálló kapcsolatokra, illetve Ferenc Ferdinánd politikai elképzeléseire még visszatérek. A szociáldemokratákat leszámítva ezek a kapcsolatok pusztán múló epizódok voltak a polgári radikális mozgalom életében, ellentétben a Függetlenségi Párttal való viszonytal. Az 1910-es években igen szoros együttműködés alakult ki a közjogi ellenzék, a polgári radikálisok és a szociáldemokraták között. Eközben, 1914-től, már hivatalosan is pártpolitikai keretek között működött a mozgalom (Polgári Radikális Pártként).³

² Uo.

³ A polgári radikális mozgalomhoz lásd *A szociológia első magyar műhelye. A Huszadik Század és köre*. Szerk.: LITVÁN György–SZÜCS László. Gondolat, Budapest, 1973; G. FODOR Gábor: *Gondoljuk újra a polgári radikálisokat*. L'Harmattan, Budapest, 2004; *Jászi Oszkár publicisztikája. Válogatás*. Szerk.: LITVÁN György–VARGA F. János. Magvető, Budapest, 1982; *Jászi Oszkár válogatott levelei*. Szerk.: LITVÁN György–VARGA F. János. Magvető, Budapest, 1981; LITVÁN György: *Jászi Oszkár*. Osiris, Budapest, 2003; LITVÁN György: *Magyar gondolat-szabad gondolat. Válogatott történeti tanulmányok*. Osiris, Budapest, 2008.

Méray-Horváth Károly „társadalomtudományi elmélete” és a polgári radikálisok

Méray-Horváth Károlyt leginkább a polgári radikálisok közé sorolhatjuk, méghozzá nem mint első vonalbeli társadalomtudóst, hanem inkább mint olyan gondolkodót, akinek alább ismertetendő elméletét már kortársai is hol kételkedve fogadták, hol pedig csak megmosolyogták. A festőként, építészként, drámaíróként, szociológusként is tevékenykedő Méray-Horváth 1859-ben született Pesten. Pályája kezdetén, 1887 és 1893 között az *Arad és Vidéke* függetlenségi lapot szerkesztette. Ekkor ismerte meg Kristóffy József későbbi belügyminisztert és a számára később szintén fontos kapcsolati szálát jelentő politikust, a függetlenségi képviselő Barabás Bélát is. A 19. század utolsó évtizedében fordult a korban modernnek számító tudomány, a szociológia felé, miközben szoros kapcsolatba került a polgári radikálisokkal. Az 1906 és 1910 közötti időszakban egyrészt formálisan a Társadalomtudományi Társaság elnöke volt (a valódi vezér szerepét ekkor már Jászi Oszkár töltötte be), másrészt igyekezett bekapcsolódni a politikai életbe. Közben Németországban is végzett kutatásokat. A Monarchia összeomlásának időszakában Károlyi Mihályt próbálta az általános választójog bevezetésének irányába orientálni, azonban ezt követően már nem vállalt semmilyen politikai szerepet, regényíróként tevékenykedett (főbb művei: *Amerika cézárja*, *Új sugarak*).⁴

Méray-Horváth először a *Huszedik Század* 1902. évi számaiban fejtette ki elméletét az emberi társadalom működéséről. A szerző sajátos, pozitivista szemléletmóddal vázolta fel az emberi közösség működését. Biológiai hasonlattal: az emberek között a szellemi és az anyagi javak cseréje a sejtek anyagcseréjéhez hasonló. A folyamat révén idővel központok alakulnak ki (államok), ahol a fenti javak koncentrálnak, és később ezek termelői fokozatosan a központok függésébe kerülnek. A következő

⁴ Pók Attila: A magyar társadalomtudomány alkimistája, Méray-Horváth Károly. In: *A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára*. Szerk.: GLATZ Ferenc. Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Budapest, 1993. 365–370.

lépésben már feszültség keletkezik az egyének között, mivel a legfőbb cél ekkor már mindenki számára az, hogy minél kisebb ellenértékért szerezzék meg ezeket a javakat. Természetesen a központok között is küzdelem zajlik a javakért, így törvényszerű a birodalmak felemelkedése és bukása, míg végül minden birodalmi és állami keret eltűnik, és a legmagasabb szintű kultúrateremtő réteg (maga a legszélesebb értelemben vett „nép”) kezébe kerül a hatalom – írta Méray-Horváth Károly a tanulmányorozatban.⁵

Hogy mindez Magyarországot, illetve az Ausztriával (a Lajtán túllal) való viszonyt miként érintette volna, azt 1903-ban fejtette ki, szintén a *Huszedik Században*. Az elképzelés szerint a felemelkedő Német Császárság lehet az utolsó, fenti értelemben vett birodalmi központ, ahol a kulturális és anyagi javak összpontosulnak. Mielőtt azonban a Hohenzollernek állama elbukna, és megvalósulna a nép mint a legmagasabb szintű kultúrateremtő réteg – kimondva vagy kimondatlan, de a szocializmussal azonosított – uralma, az Osztrák–Magyar Monarchia Lajtán túli felét még bekebelezheti Németország. Az így önállóvá váló Magyarország pedig egy újabb birodalom függőségébe kerül azáltal, hogy egy Hohenzollern lehet az utolsó magyar uralkodó is, a család egyik oldalágából. A Német Császárság bukása után viszont, Méray-Horváth Károly szerint, szükségszerűen be fog következni a már jelenlévő, új kultúrateremtő rétegek uralma. Addig is szakadatlanul folyik majd a küzdelem a még létező állami hatalomért. Mivel ennek a küzdelemnek fontos része a hadsereg irányításának megszerzése – és mindenki tudta, hogy a fegyveres erők feletti hatalmát féltve őrző Ferenc József ebben a dologban rendíthetetlen –, az elmélet alapján szükségszerű, hogy a következő, Ausztria és Magyarország közötti konfliktus még nem érintheti közvetlenül a fegyveres erők vezetését, csakis a gazdasági szférát (például az önálló vámterület vagy az önálló nemzeti bank kérdését). A nagy küzdelemhez azon-

⁵ MÉRAY-HORVÁTH Károly: *Szociológia. Huszedik Század*, 1902/7. 1–23.; 1902/8. 81–117.; 1902/ 9. 170–190.; 1902/10. 265–290.; 1902/11. 377–398.; 1902/12. 504–518. Lásd még: MÉRAY-HORVÁTH Károly: *Társadalomtudomány mint természettudomány*. Athenaeum, Budapest, 1912.

ban már feltétlenül szükség lesz az új kultúrateremtő rétegnek, magának az ország népének a támogatására is; így megkerülhetetlenné fog válni az általános, titkos választójog bevezetése, prognosztizálta az eljövendőket Méray-Horváth Károly.⁶ Habár kezdetben ennek az elméletnek még számos híve akadt a polgári radikálisok között is, a 20. század első évtizedében sokkal inkább valamiféle csodabogárnak, mint komoly társadalomtudósnak tekintették a nyugaton Herbert Spencer névéhez köthető evolucionista elmélet hazai képviselőjét.⁷

Érdekes itt röviden kitérni G. Fodor Gábor munkájára, amelyben a szerző nem kisebb célt tűzött ki, mint hogy teljesen átértékelje a századelő radikális reformereinek tevékenységét.⁸ G. Fodor Gábor szerint a polgári radikálisok egy sajátos értelmiségi pózt vettek fel, ami, bár nem volt azonos a politikusi mentalitással, szoros kapcsolat fűzte a politika világához. Egy művészi világból vett hasonlattal ezt nevezte a szerző „politikai szecessciónak”. A fogalmi meghatározás alapján a polgári radikálisok a tudományosság képviselőiként léptek fel, így mintegy kívülről (ha tetszik, felülről) támadták a hivatalos politika világát, természetesen elsősorban a hatalom birtokosait.⁹

⁶ MÉRAY-HORVÁTH Károly: Magyar politikai szociológia. *Husadik Század*, 1903/10. 781–817.

⁷ Herbert Spencer (1820–1903) Darwin tanaival szoros összefüggésben dolgozta ki saját szociokulturális elméletét az emberek, népek, nemzetek közötti kapcsolatokról. Eszerint az állatvilághoz hasonlóan az emberi társadalomban is elbukhatnak népcsoportok vagy nemzetek attól függően, hogy mennyire sikeresen tudnak alkalmazkodni a mindenkor változó környezethez. (Herbert SPENCER: *The principles of psychology*, Williams and Norgate, London, 1870.) Spencer elméletéről 1903-ban a Társadalomtudományi Társaságban vitát rendeztek. A vele szembeállított, inkább gazdasági, mint biológiai folyamatokra koncentráló, Szabó Ervin képviselte tézis végül legyőzte Spencer elméletét, így Méray-Horváth Károly elképzelései is vesztek addigi népszerűségükből a polgári radikálisok között. (*A szociológia első magyar műhelye* i. m. 34–35.) Levezését vizsgálva úgy tűnik, Jászi Oszkár hol egyetértett Méray-Horváth elméletével, hol elutasította azt (*Jászi Oszkár válogatott levelei*. 113–159.). Ami a magyar viszonyokat illeti, Lánczi Jenő éles hangú kritikát írt Méray-Horváth Károly elképzeléseiről. (LÁNCZI Jenő: Méray-Horváth Károly szociológiája. *Munka Szemléje*, 1906. november 30. 7–8.)

⁸ G. FODOR Gábor: *Gondoljuk újra a polgári radikálisokat*. L'Harmattan, Budapest, 2004.

⁹ Uo. 38–44.

Tudományosnak feltüntetett tevékenységük is inkább egy általuk konstruált nyugati – elsősorban francia – civilizációra és a vele szembeállított magyar elmaradottság képére reflektált, nem pedig a valós viszonyokra. Ahogy a szerző megfogalmazta: „A polgári radikalizmus egy sajátos »elmélkedő társaságként« arra törekedett, hogy a politikai törésvonalat a »progresszióreakció« dichotóm logikája mentén átstrukturálva, saját társadalmasított igazságának konszenzusát kiterjessze az egész társadalomra.”¹⁰ Hogy a sajátos értelmiségi mentalitásként értelmezett politikához – és ezzel együtt a tudományossághoz – való viszony napjainkig jelen van a közéletben, annak oka leginkább a századelő polgári radikálisainak mindezt megalapozó tevékenysége – jegyezte meg a szerző.¹¹

A fentieket G. Fodor Gábor kifejtette Méray-Horváth Károly tevékenysége kapcsán is, ismét csak a „politikai szecesszió” fogalmával jellemezve a politikához és a tudományossághoz való sajátos viszonyát. Ez egyben azt is jelentette, hogy Méray-Horváth tevékenységének valójában nem sok köze volt a tudományossághoz, sokkal inkább valamiféle politikai legitimációt igyekezett kiharcolni elméletével a polgári radikálisok számára. A politikai célok miatt a tudomány világából ismert kétkedésnek még csak helye sem lehetett sem Méray-Horváth Károly gondolkodásában, sem az elméletét elfogadóknál – jegyezte meg a szerző.¹² Érdeemes lesz majd fentebb ismertetett elméletének és a G. Fodor Gábor által írottaknak tükrében is vizsgálni Méray-Horváth 1906 és 1910 közötti közéleti tevékenységét.

Méray-Horváth Károly tevékenységének politikai háttere a századelőn

Mint láttuk, Méray-Horváth a *Huszdik Század* 1903. októberi számában fejtette ki véleményét a várható magyarorszá-

¹⁰ Uo. 82; 82–94.

¹¹ Uo. 151.

¹² G. FODOR Gábor: „Politikai szecesszió” – A „kivonulás politikája”. Méray-Horváth Károly „alkalmazott politikatudománya”. *Magyar Szemle*, 2002/7–8. 66–91.

gi eseményekről. Az időpont aligha lehetett véletlen. A viharos századelő politikai életében átmeneti nyugalmi periódusként tekintünk Széll Kálmán miniszterelnökségére (1899–1903. június). Ezt követően, már 1903-tól, Bécsben ismét előtérbe kerültek a közös hadsereg fejlesztésére vonatkozó tervek; ez természetesen újabb, jelentős anyagi áldozatokat követelt Magyarországtól is. A bécsi katonai-politikai körök (közös hadügyminisztérium, Ferenc József tanácsadói, Ferenc Ferdinánd köre) követeléseire adott válaszként bontakozott ki a budapesti képviselőházban az obstrukció a Függetlenségi Párt kezdeményezésére. Egyben előkerültek a közjogi ellenzék régóta hangoztatott igényei is a közös hadsereg részben magyar nemzeti jellegének erősítése tárgyában (magyar szolgálati nyelv a magyarországi alakulatoknál, katonai büntetőbíráskodás magyar nyelven, magyar nemzeti jelleget is kifejező zászlók és címerek használata). Ferenc József, mint korábban, ezúttal is a kiegyezés rendszerén változtatni szándékozó tendenciát látott a függetlenségek követeléseiben, és természetesen ragaszkodott a közös fegyveres erőket érintő uralkodói jogaihoz, melyeket az 1867-es törvényekben rögzítettek. Erre a helyzetre reflektált Méray-Horváth Károly is, amikor a katonai kérdésekről mint a válságból való kibontakozást gátló tényezőkről írt; és inkább a jövőbeni, Ausztria és Magyarország közötti, gazdasági jellegű konfliktusokat prognosztizálta.¹³

Az ellenzéki obstrukciót előbb gróf Khuen-Héderváry Károly próbálta leszerelni, majd 1903 novemberétől gróf Tisza István kísérletezett ugyanezzel.¹⁴ Tisza azonban 1904. november 18-án végzetes lépésre szánta el magát: formailag házzsabályellenesen megpróbálta megváltoztatni az érvényben lévő házzsabályokat úgy, hogy az ellenzéknek kevés esélye maradjon a parlamenti munka folytonos megakasztására. Tisza István lépéseire reagálva az egységbe tömörülő, kiegyezéspárti és függetlenségi párti politikai csoportokat is magába foglaló koalíciós ellenzék végleg lehetetlenné tette a törvényhozó tevékenységet,

¹³ MÉRAY-HORVÁTH Károly: *Magyar politikai szociológia*, i. m. 799–800.

¹⁴ Gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnöksége: 1903. június 27. – 1903. november 3.

ezért új választásokat az uralkodó írt ki. A harminc éve kormányon lévő Szabadelvű Párt ellen jóformán az összes ellenzéki erő összefogott 1904 végén. Közülük a '67-es oldalhoz tartozott Andrassy Gyula, a Szabadelvű Pártból távozó „disszidensek” (az 1905-ös választások után Alkotmánypárt) élén, valamint az újkonzervatív irányzatot követő Országos Néppárt. Az ellenzéki pártok közül viszont a Kossuth Ferenc vezette Függetlenségi és Negyvennyolcas Pártnak volt a legnagyobb tömegbázisa. 1905 januárjában hozzájuk csatlakozott az addig '67-es, konzervatív, ellenzéki politikát folytató Nemzeti Párt is, gróf Apponyi Albert vezetésével. Bár 1906-ban megváltak az ellenzéki pártszövetségtől, 1905-ben még báró Bánffy Dezső '67-es Új Pártja és Vázsonyi Vilmos Országos Demokrata Pártja is a koalíciós pártszövetség tagja volt.

Az 1905-ös választásokon megtörtént az, amire addig még egyszer sem volt példa a kiegyezés óta: megbukott a kormánypárt. A koalíciós pártok azonban még nem alakíthatták meg az új kabinetet, éppen közjogi-gazdasági programjuk miatt (a közös hadseregre vonatkozó, nemzeti jellegű követelések; önálló vámterület; önálló nemzeti bank). A Tisza István vezette kormány ügyvivőként továbbra is élvezte az uralkodó bizalmát, még parlamenti többség nélkül is. Viszont az ellenzékkel nem sikerült megegyezni a problematikus programpontok feladásáról, így Ferenc József 1905 nyarán parlamenten kívüli politikusokból szervezett kormányt nevezett ki báró Fejérváry Géza, az uralkodó mellett szolgáló darabont testőrség parancsnokának vezetésével. Az ideiglenesnek szánt Fejérváry-kormány célja kezdetben még nem volt más, csak az ellenzékkel való megálapodás. Ám ha lehet, még nagyobb ellenállással kellett szembesülnie, mint szabadelvű párti elődjének. A parlamenti és tömegtámogatást nélkülöző kormány belügyminisztere, Kristóffy József erre a helyzetre válaszul vetette fel 1905 őszén az általános választójog kérdését. Elképzelése szerint ennek bevezetésével a szavazati joggal nem rendelkező tömegeket is meg lehetett volna nyerni, és ezzel összefüggésben az ellenzéket megegyezésre szorítani. Kristóffy tervezete szerint minden 24 éven felüli, írni-olvasni tudó férfi választójogot kapott volna. Ezzel,

ha a koalíciós pártokat egyelőre nem is, de a szociáldemokratákat és a polgári radikálisokat átmenetileg megnyerhette a kormány támogatásának. A kabinet pontosan erre törekedett az Általános Titkos Választójog Ligájának létrehozásával 1905-ben, amelynek szervezésében aktív szerepet játszott mindkét utóbbi csoport. Csakhogy a koalíciós pártok és a kormány viszonya nem javult, hanem még inkább elmérgesedett, mivel az ellenzék az adózás és a katonaállítás megtagadására szólította fel a megyéket, a kabinet pedig (uralkodói meghatalmazás alapján) királyi biztosokat nevezett ki a renitens törvényhatóságok élére. A következő év, 1906 februárjában az országgyűlést is feloszlatta Ferenc József, ami egyben azt is jelentette, hogy három hónapon belül vagy megegyezés születik az ellenzékkel, és az új választásokat is megtartják, vagy alkotmányellenes kormányzás következik.¹⁵ A másik fél is hajlott már a megegyezésre, az ellenzéki megyék és városok ellenállása egyre gyengült, és az alkotmányos ellenállás anyagi erőforrásai kimerülőben voltak.

Ilyen viszonyok között született meg 1906. április 8-án a megegyezés az uralkodó és az ellenzéki pártok között. A paktum végső formája szerint az ellenzék átmenetileg felfüggesztette közjogi programjának problémás részeit (gyakorlatilag feladta azokat), cserébe viszont a koalíciós pártok hatalomra kerülhettek. Az új kormánynak a koalíciós politikusok mellett elvileg tagja lett volna néhány olyan '67-es, az uralkodó által kinevezett miniszter is, akik az általános választójogot támogatták. A megállapodás utolsó pontjaként a koalíciós kormány még azt is vállalta, hogy új választójogi törvényt alkot, méghozzá legalább olyan széles alapon, mint a korábbi, Fejérváry-kabinet tervezete.¹⁶ Azonban az „áprilisi paktum” végül mégsem a fenti

¹⁵ Az 1848. évi IV. tc. 5.§ szerint az uralkodó csak akkor oszlathatta fel az országgyűlést egy parlamenti ciklus közben, ha három hónapon belül az új törvényhozás összeülhet. Míg Ausztriában az 1867-es alkotmány 14.§-a lehetővé tette a parlament átmeneti mellőzésével történő, ideiglenes kormányzását is, erre Magyarországon nem volt lehetőség.

¹⁶ A megállapodás szövege szerint az új kormány nem hozhatta szóba a közös hadsereg vezényleti és szolgálati nyelvére vonatkozó követeléseket, cserébe egy formális kormánynyilatkozatban elismerték a nemzet alkotmányos jogait. Az 1905–1906-os évre vonatkozó rendes újoncjutalékot és költségvetést meg kellett szavazniuk a koalíciós pártoknak, de az újonclétszám felemelésére

formában valósult meg: csak a koalíciós pártok tagjaiból lettek miniszterek. Mivel Méray-Horváth Károlynak is szerepe volt a megegyezés körüli tárgyalásokban, később még visszatértek a kérdésre.

Az új kormány miniszterelnöke Wekerle Sándor lett, de nagyon fontos szerep jutott a belügyminiszternek, Andrássy Gyulának is. Az ő feladata volt, hogy az 1906. áprilisi megállapodásnak megfelelő választójogi törvénytervezetet beterjessze a képviselőházban. A koalíciós pártok hatalomra kerülésével párhuzamosan a Szabadelvű Párt megmaradt tagjai feloszlatták a nagy múltú pártot, és egy részük, Lukács László vezetésével, még 1906-ben megalapította az elvileg nem politizáló, gyakorlatilag viszont a koalíciós kormány bukására váró Nemzeti Társaskört (ennek lett hamarosan legbefolyásosabb tagja Tisza István).

A koalíciós kormánynak nem várt problémákat okozott már az 1907-es gazdasági kiegyezés is. Mivel ebben a Monarchia közös költségeinek Magyarországra eső arányát (a „kvótát”) néhány százalékkal megemelték, a Függetlenségi Párt jelentősebb része ezt csak abban az esetben volt hajlandó elfogadni, ha rövid időn belül megvalósulhat az önálló magyar jegybank, illetve az önálló vámterület. Bár a gazdasági kiegyezés nem tartalmazott erre vonatkozó ígéretet, a függetlenségiek számára programpontjaik megvalósításában az utolsó mentsvárat jelentette az önálló nemzeti bank mihamarabbi megalakítása, ha közjogi programjuk többi részéről már úgylis le kellett mondaniuk

majd csak a következő kormányok alatt kerülhetett sor. A kormány vállalta azt is, hogy a Fejérváry-kabinet által kötött kereskedelmi szerződéseket törvénybe iktatja, és megköti a soron következő gazdasági kiegyezést Ausztriával (ha ez nem sikerülne, akkor az érvényben lévő gazdasági kiegyezés az előbbi kereskedelmi szerződések lejártáig fennmarad). A kormánynak Horvátországgal is meg kellett kötnie a gazdasági kiegyezést. Bár a koalíciós kormány elvi, politikai határozatot hozhatott a korábbi Tisza-, és Fejérváry-kabinet elítéléséről, politikai tevékenységük miatt ezek tagjait nem lehetett büntetőjogilag felelősségre vonni. A kormányfőt természetesen az uralkodó nevezte ki, és a kormány feladata lett az általános választójog megvalósítása is legalább olyan széles alapon, mint ahogy a Fejérváry-kormány tervezte. A megállapodás szövegét közli: KRISTÓFFY József: *Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926.* Wodianer F. és Fiai, Budapest, 1928. 357.

1906-ban. Ennek megfelelően követelte a Justh Gyula és Holló Lajos vezette függetlenségi csoport az önálló bank felállítását az 1911-es dátumtól kezdődően. Közben Andrássy Gyula is benyújtotta törvényjavaslatát a választójogról. Andrássy „plurális választójogi törvényjavaslata” alapján, műveltségűtől és vagyonától függően, minden 24 éven felüli, írni-olvasni tudó férfi 1–3 szavazatot kaphatott volna, míg az írni-olvasni nem tudók közül tízen választhattak volna maguk helyett egy megbízottat, aki helyettük szavaz. A törvényjavaslat ellen, antidemokratikus jellege miatt, nemcsak a korábban Kristóffy József törvénytervezetét támogató szociáldemokraták és polgári radikálisok tiltakoztak, hanem a Függetlenségi Párt is ellenszenvvel fogadta. A közjogi ellenzék leginkább az önálló bank ügyét és saját mandátumait féltette Andrássy Gyula választójogi javaslatától, mivel egyáltalán nem volt biztos, hogy az új választójog alapján összeülő parlamentben megőrizhették volna az önálló jegybank megszavazásához szükséges többségi pozíciójukat. Hogy a plurális választójog nem valósulhatott meg Magyarországon, abban része volt még Bosznia 1908-as annexiójának és az azt követő nemzetközi feszültségnek is: a külpolitikai bonyodalmak mellett nem lett volna tanácsos még belpolitikai zavarokat is előidézni. Így Andrássy választójoga hamar kikerült az aktuális politikai ügyek közül, nem úgy az önálló bank kérdése, amit a függetlenségi képviselők egy jelentősebb része továbbra is 1911-től tervezett megvalósítani.

A plurális szavazati jog bukása önmagában nem jelentette, hogy a szélesebb körű jogkiterjesztésre vonatkozó elképzelések is megghiúsultak. Az 1906-os paktumban foglaltakat meg kellett valósítani, erre az uralkodó is szavát adta a megállapodás elfogadásával. Ezenkívül ott voltak még a folyton az általános választójogért tüntető szociáldemokraták és polgári radikálisok, de a legszélesebb körű választójognak igen magas helyen is akadtak támogatói: Ferenc Ferdinánd szintén számolt vele a Monarchia teljes politikai-közjogi rendszerének átformálására vonatkozó terveiben. A trónörökös katonákból, politikusokból és más közéleti személyiségekből álló köre, a Műhely, a nagyarányú jogkiterjesztés révén akart komoly politikai befolyást

biztosítani Magyarországon a nemzetiségeknek vagy általában azoknak a tömegeknek, amelyeknek politikai részvétele mellett az addigi magyar politikai elit hatalma eltűnne, vagy legalábbis jelentősen csökkenne. Akár a '67-es, akár a '48-as hagyományokhoz ragaszkodókat nézzük, mindkét tábor számára elfogadhatatlan volt a trónörökös erősen központosított birodalomról alkotott elképzelése, s jól látták, hogy a Műhelynek lényegében ezért van szüksége az általános választójoggal nyerhető tömegtámogatásra. Egy ilyen államnak természetesen Magyarország csak egy tartománya lett volna, nem úgy, mint a meglévő, dualista struktúrában. Ugyanakkor viszont akadtak a politikai eliten kívüli magyar politikusok, akik támogatták a főherceg terveit. Közülük talán a legjelentősebb Kristóffy József volt, aki 1905–1906-os belügyminisztersége után, 1907-től a Műhely szolgálatába szegődött. Kristóffy egyik fő célja egyfajta kormányellenes ellenkoalíció szervezése volt a magyar politikai élet periferiáján jelen lévő (vagy még onnan is kiszoruló) kisebb nemzetiségi, szocialista vagy radikális politikai csoportok segítségével és az általános választójog jelszavával. A politikailag nagyon heterogén csoportot így leginkább a befolyásos bécsi támogatók tették veszélyessé.¹⁷

¹⁷ Sajnos Ferenc Ferdinándnak a Monarchia átszervezésére vonatkozó terveit mind a mai napig nem ismerjük részletesen. Ennek oka lehet egyrészt az, hogy a trónörökös nem foghatott hozzá megvalósításukhoz, de akár az is, hogy a meglévő és ismert tervek közül végül mindegyiket elvetette, s kidolgozatlan maradt például a trializmus egy nagyobb délszláv állammal vagy a központosított állam és a tartományi autonómiák elképzelése.

A témában legfőbb forrásnak tekintett Kristóffy-visszaemlékezéseken kívül számos magyar és idegen nyelvű forrás, valamint szakmunka világít rá a trónörökös törekvéseire. Sajnos Ferenc Ferdinándról csak a két háború közötti magyar nyelvű biográfiák állnak rendelkezésre (BRUCKNER Győző: *Ferenc Ferdinánd trónörökös magyarországi politikai tervei*. Magyar Jövő kiadása, Miskolc, 1929.; EÖTTEVÉNYI Olivér: *Ferenc Ferdinand*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.). Az idegen nyelvű életrajzok mellett érdemes megemlíteni a téma talán legtekintélyesebb szakértőjének, Robert Arthur Kann-nak a nevét is. (Lásd RUDOLF KISZLING: *Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich-Este*. [Estei Ferenc Ferdinánd főherceg.] Hermann Böhlau Nachf. Ges. M.B.H, Graz-Köln, 1953.; ROBERT ARTHUR KANN: *Erzherzog Franz Ferdinand. Studien*. [Ferenc Ferdinánd főherceg. Tanulmányok.] Verlag für Geschichte und Politik, Wien, 1976.).

Ilyen előzmények után érkezett el az 1909-es év, amikor már az önálló bank megvalósításának 1911-es dátuma vált az elsődleges politikai kérdéssé és egyben megosztó tényezővé is a Függetlenségi Párton belül. Míg a függetlenségek vezetője, Kossuth Ferenc, Apponyi Alberttel, Wekerle miniszterelnökkel és Andrássy belügyminiszterrel az önálló bank felállításának egy későbbi dátumát javasolta, addig a függetlenségek egy tekintélyesebb része, Justh Gyula vezetésével, továbbra is ragaszkodott az igen közeli, 1911-es időponthoz. Végül a bank ügye – a választójoggal és az 1906-os paktum ellenére ismét előkerülő katonai-nemzeti jellegű követelésekkel együtt – olyan konfliktushelyzetet eredményezett a szétesőben lévő koalíción belül, amely a kormány 1909. áprilisi lemondásához vezetett. Az uralkodó audienciák sorozatán fogadta a mérvadó politikai erők képviselőit, ekkor már nemcsak a kormány, hanem az egykori szabadelvűek utódszervezetének tekinthető Nemzeti Társaskör részéről is (Khuen-Héderváry Károly, Lukács László, Tisza István). Bár a meghallgatásokon nem született végleges döntés a lemondott kormányt illetően, Lukács László végül 1909 nyarán megbízást kapott, hogy előzetes tárgyalásokat folytasson a függetlenségekkel egy olyan kormányról, amelyben a hozzájuk tartozó politikusok mellett néhány felülről kinevezett '67-es is miniszteri tárcát kapna. A leendő kormány egyetlen lényegi célja az általános választójog megvalósítása lett volna. Hogy Lukács megbízatásának hátterére is utaljak, érdemes jelezni, hogy a misszió előkészítésében nagy szerepe volt az immár Ferenc Ferdinánd magyarországi céljainak megvalósításán munkálkodó Kristóffynak és rajta keresztül Méray-Horváth Károlynak is. Erre a kapcsolati szálra később még

A szakirodalom mellett mindenképpen szólni kell egy kevésbé kutatott hazai forrásról. Az itthoni kutatók számára is elérhető a trónörökös irathagyatékának egy része: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (továbbiakban MNL OL) X 8492 Nachlass Erzherzog Franz Ferdinand. W 1291–1294.). Ennek már csak azért is kiemelkedő a jelentősége, mert a Bécsben lévő hagyaték csak a család engedélyével kutatható (a bécsi hagyaték használhatóságához lásd Zoltán Szász: *Über den Quellenwert des Nachlasses von Franz Ferdinand*. [Ferenc Ferdinánd hagyatékának forrásértékéről.] Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, 25. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.).

visszatérek, ezúttal csak újfent felhívom a figyelmet a háttérben dolgozó Műhelyre.

Bár a függetlenségek Justh Gyula vezette csoportja hajlandó volt megbeszéléseket folytatni a királyi megbízott Lukács Lászlóval, végül mégis visszautasították a bank ügyének átmeneti elejtését kérő és az általános választójogot előtérbe állító tárgyalási alapot. A koalíciós kormány időközben ismét megbízást kapott az ügyek átmeneti vitelére, de a történeti szakirodalom felvette azt is, hogy Lukács tárgyalásainak célja valójában csak a kormányon lévők közötti ellentétek elmélyítése volt, hogy később annál könnyebben térhessenek vissza az egykori szabadelvűek, akik a Nemzeti Társaskörben már készülődtek erre.¹⁸ Bármiként is végződtek azonban a nyári tárgyalások, 1909 őszén folytatódtak a megbeszélések Lukács és Justh Gyuláék között, ezúttal is eredmény nélkül. Sőt, az önálló jegybank felállítása kapcsán kialakult vita 1909 novemberében a Függetlenségi Párt szakadásához vezetett: november 11-én egy pártgyűlésen a többség a bank 1911-es felállítása mellett szavazott, így az addigi elnököt, Kossuth Ferencet követők kiléptek a pártból, és '48-as Függetlenségi Kossuth Párt néven tevékenykedtek egészen 1913-ig. A pártszakadással a képviselőházi többséget is elvesztő koalíciós kormány helyzete végképp ellehetetlenült, és 1910. január 17-én az uralkodó a Nemzeti Társaskör tagját, Khuen-Héderváry Károlyt nevezte ki miniszterelnöknek. Az új kormányt támogató Nemzeti Munkapárt 1910 februárjában alakult meg nagyrészt a Társaskör, kisebb részben pedig az egykori koalíciós '67-es politikusok részvételével. Ezáltal az egykori szabadelvűek tértek vissza a hatalomba,

¹⁸ Pölöskei Ferenc szerint Lukács akciójának valódi célja sokkal inkább a koalíciós kormány megpuhítása, végső soron felbomlasztása volt. (Lásd PÖLÖSKEI Ferenc: *A koalíció felbomlása és a Nemzeti Munkapárt megalakulása 1909–1910*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963. 91.). Dolmányos István még ennél is továbbment, mivel nézete szerint maga az uralkodó kényszerítette lemondásra 1909 áprilisában a kormányt azzal, hogy a koalíciónak tett bármilyen katonai-nemzeti jellegű vagy az önálló bankra vonatkozó engedélyt határozottan visszautasított. (DOLMÁNYOS István: *A századelő politikai történetének alapkérdései, különös tekintettel a koalíciós kormányra 1906–1910*. Akadémiai doktori disszertáció. A disszertáció tézisei. Budapest, 1973. 101.).

és egészen 1917-ig a ténylegesen Tisza István névvel fémjelzett kormánypolitika vált meghatározóvá Magyarországon.¹⁹

Méray-Horváth Károly szerepe az 1906. áprilisi megállapodás megkötésében

A még ellenzékben lévő koalíció és a Fejérváry-kormány között 1906 eleje óta zajló tárgyalásokba már márciusban bekapcsol-

¹⁹ Az 1904 és 1910 között időszak politikatörténetét elég részletesen feldolgozta a történettudomány. Már a két háború közötti időszakban is történt több előrelépés ebbe az irányba, főként Tisza István személyét illetően (Gróf Tisza István képviselőházi beszédei. I–IV. k. Szerk.: BARABÁSI KUN József. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1930–1937.; Gróf Tisza István összes munkái. 1–6. k. Szerk.: BERZEVICZY Albert. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1923–1937.). A korszak feldolgozásában azonban a döntő lépések az 1960–1970-es években történtek, amikor Dolmányos István és Pölöskei Ferenc írt több művet az időszakról, megteremtve ezzel az alapokat a további kutatásokhoz. (DOLMÁNYOS István: *A magyar parlamenti ellenzék történetéből 1901–1904.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963.; DOLMÁNYOS István: *A koalíció az 1905–1906. évi kormányzati válság idején.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.; PÖLÖSKEI Ferenc: *A koalíció felbomlása és a Nemzeti Munkapárt megalakulása 1909–1910.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963.; PÖLÖSKEI Ferenc: *Kormányzati politika és parlamenti ellenzék 1910–1914.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.). Különösen figyelemre méltó Dolmányos István akadémiai doktori értekezése, mivel a szerző – egyedülálló módon – kilenc kötetben írta meg a koalíciós időszak politikatörténetét. (DOLMÁNYOS István: *A századelő politikai történetének alapkérdései, különös tekintettel a koalíciós kormányra 1906–1910.* Akadémiai doktori disszertáció. 1973.). Sajnos a Dolmányos-disszertáció kötetei közül csak kettő érhető el a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában (a disszertációs tézisei, 5. és 9. kötet). Az 1970-es évek óta a fentieket egészítette ki a kutatás Pölöskei Ferenc egy újabb művével (PÖLÖSKEI Ferenc: *A magyar parlamentarizmus a századfordulón. (Politikusok és intézmények).* História–Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Budapest, 2001.).

A korszak meghatározó politikusai kapcsán biográfiák születtek még többek között szintén Pölöskei Ferenc, Szalai Miklós, Szendrei Ákos és Vermes Géza tollából (PÖLÖSKEI Ferenc: *Tisza István.* Gondolat, Budapest, 1985.; SZALAI Miklós: *Ifjabb Andrássy Gyula élete és pályája.* Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Budapest, 2003.; SZENDREI Ákos: *Justh Gyula politikai pályája. A liberális függetlenségi 48-as politika lehetőségei a XIX–XX. század fordulóján.* Debreceni Egyetem Történeti Intézet, Debrecen, 2013.; VERMES Gábor: *Tisza István.* Osiris, Budapest, 2001.). Bár nem jelent meg külön kötetben, de ifj. Bertényi Iván Bánffy Dezsőről írt PhD értekezése is a fenti művek sorát gazdagítja. (Ifj. BERTÉNYI Iván: *Bánffy Dezső és a nemzetiségi kérdés.* Doktori disszertáció. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2005.)

lódott közvetítőként Méray-Horváth Károly.²⁰ Akkori megoldási javaslata és a végül megkötött paktum között volt néhány lényeges különbség: elképzelése szerint az átmeneti kormány csak függetlenségekből, illetve a király által kinevezett, nem koalíciós '67-es politikusokból állt volna, az általános választójog megvalósításának kizárólagos programjával.²¹ Ehhez képest az új kormány nem csak függetlenségi párti politikusokból állt, nem volt a kormánytagok között koalíción kívüli miniszter, 1910 januárjáig hivatalban maradt, és bár sok fontos törvényt hozott, de választójogit egyet sem. Mindez okot adott az eredeti javaslat szerzőjének arra, hogy 1906 és 1910 között folyamatos kritikával illesse a koalíciós kormányt.

Bár a megegyezés alapja Méray-Horváth fenti elképzelése volt, további személyes szerepe valójában csak a függetlenségi párt elnöke, Kossuth Ferenc és Kristóffy József belügyminiszter közötti közvetítésre korlátozódott. Ezt a függetlenségi párti Barabás Béla beszámolója is igazolja. Visszaemlékezése szerint Barabás 1906. április 2-án találkozott Kossuth Ferencsel annak lakásán, azonban – váratlanul vagy sem – a megbeszélés közepén megjelent az ellenzéki koalíció másik két vezető politikus, Andrássy Gyula és Apponyi Albert is. Utóbbiak, miután megismerték a Méray-Horváth által javasolt eredeti tervet, abba beleegyeztek azzal a feltétellel, hogy nem vállalnak a kormányban tárcát. Minderről Barabás – ismét kérdéses, hogy szándékosan vagy sem – nem tájékoztatta a Kristóffy részéről közvetítő szerepet játszó Méray-Horváthot, csak amikor már közösen mentek Kossuthhoz egy újabb megbeszélésre. Ennek ellenére a javaslat szerzője nem tiltakozott még ekkor sem a '67-es politikus Andrássy tárgyalásokba való bekapcsolódása ellen, hanem azonnal jelezte az időközben Bécsbe távozott Kristóffy belügyminiszternek, hogy szabad az út az általa felvetett elképzelés előtt.²² Maga Méray-Horváth Károly is elismerte, hogy már a

²⁰ BARABÁS Béla: *Emlékirataim*. Corvin Nyomdai Műintézet-I. Lányi, Arad, 1929. 107–112.

²¹ Méray-Horváth Károly javaslatát közli: MÉRAY-HORVÁTH Károly: A politikai hiba. *Huszedik Század*, 1907/10. 257–273.

²² BARABÁS Béla: *Emlékirataim*. 111.

végző megállapodás előtt tudott Andrássy beleegyezéséről.²³ Mindezt lehetett akár úgy is értelmezni, hogy Méray-Horváth tudomása szerint Andrássy Gyula akkor még valóban nem kívánt semmilyen hivatalos szerepet vállalni az új kormányban. Ezt más is gondolhatta így, például maga a darabont miniszterelnök, Fejérváry Géza, aki április 2-án az uralkodói kabinetirodának írt levelében felvetette: Andrássy és Apponyi azért nem akart szerepet vállalni a kormányban, mert az akkor még alapnak tekintett eredeti, Méray-Horváth-féle megállapodási tervezet szerint az ügyis csak átmeneti lesz.²⁴ A kormánytagok névsora véglegesen csak Bécsben dőlt el 1906. április 8-án, ekkor derült ki, hogy Andrássy és Apponyi mégis miniszteri posztot vállal. Erről Méray-Horváth Károly még nem tudhatott korábban.

Méray-Horváth *A koalíció kórisme* című, 1906. márciusi írásában egyértelműen szövegezte '67-es kormánytagokról is.²⁵ Bár a szerző továbbra is fenntartotta a lényegében függetlenségi kormányra vonatkozó igényét, már elképzelhetőnek tartotta azoknak a '67-es politikusoknak a részvételét is az ideiglenes kormányban, akik elfogadták az általános választójogot. Név szerint a koalícióval ekkor szakító Bánffy Dezsőre és követőire gondolt, akik ekkor már az ellenzéki pártszövetség keretein kívül keresték az uralkodóval a megegyezést, többek között az általános választójog programpontja alapján. Megállapítható az is, hogy Kristóffy belügyminiszter kifejezetten Bánffy Dezsőt ajánlotta Bécsben miniszterelnöknek.²⁶ Hogy a kormányfő végül mégsem Bánffy lett, az csak április 8-án dőlt el. Ekkor derült csak ki, hogy a koalíciós pártok '67-es politikusai is részt vesznek a kormányban.²⁷ A tárgyalások végző kimenetele ter-

²³ MÉRAY-HORVÁTH Károly: *A politikai hiba*. 265.

²⁴ Báró Fejérváry Géza miniszterelnök levele báró Daruváry Gézának. 1904. április 2. MNL OL I 35 Daruváry hagyaték, 3. tétel f 5.

²⁵ MÉRAY-HORVÁTH Károly: *A koalíció kórisme*. *Huszedik Század*, 1906/3. 181–207.

²⁶ KRISTÓFFY József: *Magyarország kálváriája*. i. m. 341–343.; Ifj. BERTÉNYI Iván: *Bánffy Dezső és a nemzetiségi kérdés*. i m. 225.

²⁷ Még 1906. április 2-án vetődött fel, hogy az új kormánynak három függetlenségi és három '67-es tagja legyen a koalíciós pártok részéről. Az, hogy Andrássy Gyula kormánytag lesz, csak április 6-án dőlt el Bécsben, hosszas

mészetesen nem Méray-Horváth Károlyon múltott, azonban az általa kudarcként megélt végső megállapodás és a koalíciós kormányzás évei újra igazolták számára az elméletét, amely szerinte egyelőre csak azért nem igazolódott, mert a politika-csinálók 1906-ban meghamisítottak az általa felvetett tervet. Méray-Horváth Károly újabb lehetőségre várt.

Méray-Horváth Károly szerepe az Általános Titkos Választójog Ligájának felosztatásában és „kutatási támogatása”

Mielőtt azonban újabb esélyt kapott volna a nagypolitikába való bekapcsolódásra, feltehetőleg szerepe volt az 1905-ben Kristóffy József kezdeményezésére létrehozott Általános Titkos Választójog Ligájának felosztatásában is. A Liga célja eredetileg a Fejérváry-kormányt és annak választójogi programját támogató erők tömörítése volt. A szintén tag Jászi Oszkár azonban már 1905. szeptember 20-án azt írta Somló Bódognak, hogy csendben fel kellene bomlasztani a szervezetet, mielőtt még rájuk szárad a parlamenten kívüli kormánnyal való összejátszás vádja.²⁸ Úgyszintén meglepő, hogy a Liga állandó lapja, a

győzködés után. A miniszterelnök személyéről csak a következő napon, közvetlenül a megegyezés megkötése előtt döntöttek: Wekerle Sándort az addigi miniszterelnök, Fejérváry Géza javasolta. Wekerle azonban csak a feltétellel vállalta a kormányfői posztot, ha a kabinetbe minden koalíciós párt delegálhat minisztereket. Ennek megfelelően kérte az újdonsült miniszterelnök és Andrássy Gyula is Kossuth Ferenc belépését. (DOLMÁNYOS István: *A koalíció az 1905–1906. évi kormányzati válság idején.* i.m. 293–301.

Az április eleji bécsi tárgyalásokhoz lásd még: APPONYI Albert: *Dr. gróf Apponyi Albert emlékiratai.* II. k. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1934. 158–163.; BARABÁS Béla: *Emlékirataim.* i. m. 108–112.; KRISTÓFFY József: I. m. 349–355.; R. VÁRKONYI Ágnes: Adalékok a Függetlenségi Párt történetéhez. (Kossuth Ferenc tíz levele.) *Századok*, 1961/1–2. 339–369.

²⁸ *Jászi Oszkár válogatott levelei.* 113. – Dolmányos István szerint Jászi Oszkár nemcsak 1905 szeptemberében gondolt az Általános Titkos Választójog Ligájának felosztatására, hanem később, a koalíciós kormány kinevezésekor, 1906 tavaszán is. (DOLMÁNYOS István: *A századelő politikai történetének alapkérdése, különös tekintettel a koalíciós kormányra 1906–1910.* i. m. 70.)

Mucsi Ferenc is utalt rá, hogy a Jászi Oszkárral tartók 1905 szeptemberében több gyűlésen hangoztatták a nemzeti eszme fontosságát az általános választójog mellett – ezzel az elsődleges cél az ellenzéki koalíciót érő támadások csökkentése volt. Ez már csak azért is indokolt lehetett, mert a Ligát egyre

Méray-Horváth szerkesztette *Új Magyarország* nem érhetette meg annak feloszlátását, mivel 1906 februárjában megszűnt anélkül, hogy bármivel is indokolták volna ezt az utolsó számok valamelyikében.

Csak 1907 májusában kerültek elő az egy évvel korábban történtek, először Diner-Dénes József értelmezésében. A *Munka Szemléjének* szerkesztője ekkor keveredett éles vitába Jászi Oszkárral egy polgári radikális párt létrehozása tárgyában.²⁹ Az elmergesedett vitában Diner-Dénes nem kevesebbet állított, mint hogy „Jászi nagyon gyorsan Méray-Horváth végzetes befolyása alá került, én azonban kezdettől kezdve ezen ember áltudománya és ravaszkodó politikája ellen állást foglaltam, mert rögtön átláttam célját és törekvéseit.”³⁰ Hamarosan egy másik értelmezés is megjelent a *Munka Szemléjében*. Ezúttal Diner-Dénes József újabb cikke mellett a lap közölte más, a Liga utolsó ülésén részt vevő személyek nyílt levelét is (Madzsar József, Marschan Géza, Ráczy Gyula, Székely Aladár, Zsigány Zoltán). Az írás részben magyarázatot adott a Liga 1906. májusi feloszlátását követő hallgatásra. „Egységesek voltunk abban a felfogásban is, hogy tekintettel a koalíció által narkotizált országos hangulatra egyrészt, tekintettel a Liga tagjainak fizikailag fáradt állapotára másrészt: a Liga akcióját *ideiglenesen*, vagyis 1906 nyarán át szüneteltetnünk kell.”³¹

többen hagyták el, és csatlakoztak a koalíciós pártok alkotmányos harcához. (Mucsi Ferenc: *A Kristóffy–Garami-paktum. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt taktikája az 1905–1906. évi politikai válság időszakában*. Kossuth Könyvkiadó, 1970. 116.; Mucsi Ferenc: *A polgári radikalizmus programjának kialakulása Magyarországon 1900–1914. Múltunk*, 1998/3–4. 118.)

²⁹ Az 1908 és 1910 között létező Országos Radikális Párt valójában Ferenc Ferdinánd trónörökös magyarországi terveit szolgálta. Bár gyakorlati működése nem sokkal 1908 után megszűnt, csak 1910-ben bomlott fel véglegesen, amikor a tagok egy része belépett a Nemzeti Munkapártba. A párt tagságának másik része pedig később a Jászi Oszkár által 1914-ben létrehozott Polgári Radikális Párthoz csatlakozott. (*Magyar politikai pártok. Lexikon. 1846–2010*. I. k. Szerk.: VIDA István. MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 113–114.)

³⁰ DINER-DÉNES József: Leszámolás Jászi Oszkárral. *Munka Szemléje*, 1907. május 31. 2.

³¹ MADZSAR József–MARSCHAN Géza–RÁCZY Gyula–SZÉKELY Aladár–ZSIGÁNY Zoltán: Nyilatkozat. *Munka Szemléje*, 1907. július 8. 12. (Kiemelés tőlem.)

Az, hogy 1906 májusában erről nem tájékoztatták a nagyközönséget az általunk ismert és hozzájuk köthető fórumokon (*Budapesti Napló*, *Munka Szemléje*, *Népszava*), elsősorban két dologgal magyarázható. A kevésbé valószínű feltételezés szerint nem tartották fontosnak az eseményt, mivel formálisan csak az aktív tevékenység ideiglenes szüneteltetéséről volt szó. A másik magyarázat viszont inkább Jászi Oszkár korábbi, a Liga feloszlatásához kötődő elképzeléseihez kapcsolódik. Eszerint nem kívántak nagy hírverést csapni az eset körül a hozzájuk köthető orgánumokban. De hogy mi történhetett az utolsó ülésén, és ennek mi köze lehetett Méray-Horváthhoz, arra utaltak a későbbi visszaemlékezők is.

A *Munka Szemléjében* közölt levél szerint az Általános Titkos Választójog Ligájának 1906. májusi, utolsó ülésén csak egyetlen olyan felszólaló akadt, aki nyíltan a feloszlatast javasolta: Méray-Horváth Károly. Vele szemben volt egy olyan álláspont is, ami az újonnan kinevezett koalíciós kormányt a legélesebben elítélte volna. Így Krejcsi Rezső, Rácz Gyula és Diner-Dénes József mellett voltak, hogy adjanak ki nyilatkozatot a kormány iránti bizalmatlanságukról, mivel az úgysem fogja megvalósítani az „áprilisi paktumban” feltételként szereplő általános választójogot. Jászi Oszkár köztes álláspontot képviselt. Javaslatára szerint helyes a bizalmatlanságot kifejező nyilatkozat a kormány irányában, de semmilyen egyéb konkrét lépést nem szabad tenni, csak várni, hogy valóban igazolódik-e az, amit Krejcsi, Rácz és Diner-Dénes biztosra vett. Végül a Liga álláspontjáról döntő szavazásnál Méray-Horváth Károly Jászi javaslatára mellé állt, amely – ha nem is Méray-Horváth végső álláspontja miatt – megszerezte a többséget. Mindezek miatt Dolmányos István egyenesen vétkesnek találta Jászi Oszkárt a feloszlatásában, mivel nem határolta el magát a megszűnést szorgalmazó állásponttól.³²

³² DOLMÁNYOS István: *A századelő politikai történetének alapkérdése, különös tekintettel a koalíciós kormányra 1906–1910*. V. k. 1973. 127–131.; MADZSAR József–MARSCHAN Géza–RÁ CZ Gyula–SZÉKELY Aladár–ZIGÁNY Zoltán: *Nyilatkozat*. 11–12.

Az Általános Titkos Választójog Ligájának utolsó ülésén történetekhez mindenképpen hozzátartozik az is, hogy Méray-Horváth Károly eredeti, a felosztatást szorgalmazó álláspontja mögött anyagi érdekek is lehettek. Mint Diner-Dénes József is írta, Méray-Horváth Károly 1906 júniusában 100 000 koronát kért az újonnan kinevezett koalíciós kormánytól az „áprilisi paktum” megkötése körüli tevékenységéért, mintegy kutatási támogatás gyanánt. A kért összeg felét meg is ítélte a kormány.³³ Ennek fényében úgy tűnik, hogy Jászi Oszkár is elérte a Liga felosztatását, és a kormány döntésétől 1906 májusában még anyagilag erősen függő Méray-Horváth Károlynak is sikerült lojális nyilatkozatot tennie az újonnan kinevezett koalíciós kabinet felé. Hogy egy kettőjük között előre megbeszélt forgatókönyv szerint vállalta-e Méray-Horváth a Liga tagjai között népszerűtlen felosztatási indítványt megtételét, azt nem lehet biztosan tudni. Amennyiben viszont így volt, akkor Jászi Oszkár jó taktikusnak bizonyult azzal, hogy a felosztatást kezdeményező Méray-Horváth Károly és az új kormány ellen éles hangú nyilatkozatot sürgetők között köztes álláspontot foglalt el, majd a végső szavazásnál az egyik szélső álláspont képviselője mégiscsak melléállt.

Méray-Horváth Károly a megszerzett támogatásból 1907-től Németországban végzett tudományos munkát, s a saját kutatási területéhez kötődő Zeitschrift für Zukunftsentwicklungban publikált.³⁴ Eközben idehaza, 1907 februárjában, botrány patant ki az egy évvel korábban nekiítelt kutatási támogatás miatt. Az eset hátterét nem ismerni, de a Kereskedelmi Minisztérium aktái közül néhány irat eltűnt, köztük a Méray-Horváth pénzügyi támogatására vonatkozóak is. Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszternek a képviselőház előtt is magyarázkodnia kellett a nagy összegű támogatás miatt: „A kereskedelemügyi kormány egy férfit szociálpolitikai tanulmányok eszközzésére küldött ki; oly férfit, kinek ez a tudomány szakmáját képezi.”³⁵

³³ DINER-DÉNES József: I. m. 3–4.

³⁴ Méray-Horváth Károly levele Somló Bódognak, dátum nélkül 1907. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, levelestár (OSzK Kézirattár).

³⁵ *Képviselőházi Napló*, 1906–VI–108. 350. 1907. február 12.

Hogy a botrány még nagyobb legyen, a képviselőház alelnöke, a néppárti Rakovszky István személyében is megsértette a „kutatási ösztöndíj” kedvezményezettjét.

Az ügy kimenetelét már sejtetni engedte Méray-Horváth levele Rakovszkyról és az esetről, amely a *Budapesti Napló*ban jelent meg. „Persze politikai tudás, tudomány, munka – ilyesmi nem az ő gusztusa. Holmi Schönberger bárónékhoz³⁶ inkább ért. A snájdig lajdinand³⁷ tetszéséhez ilyesmi esik inkább közelebb. És azt merte mondani ez az analfabéta: Ez a Méray-Horváth egy him Schönberger báróné! Ez talán mégis sok. A művelt úriembert nem keresem tovább. De a pimasz lajdinandot talán megtalálom.”³⁸ Meg is találta. Pár napon múlva, 1907. február 28-án párbajozott egymással a közíró-szociológus és a képviselőház alelnöke. Bár Méray-Horváth Károly alulmaradt, a kor jogszabályainak megfelelően megfosztották képviselői mentelmi jogától Rakovszky Istvánt is.³⁹

A „kellemetlenségeket” csak fokozta, hogy a *Budapesti Napló* az eset kapcsán felidézte Méray-Horváth és Kossuth Ferenc szerepét is az 1906-os „áprilisi paktumot” megelőző tárgyalások kapcsán. A cikk nem kevesebbet állított Méray-Horváth Károly egy korábbi, a *Huszdik Században* megjelent írása nyomán, mint hogy Kossuth akár még a parlamenten kívüli, gyűlölt Fejérváry-kabinet tagjaival is hajlandó lett volna egy közös kor-

³⁶ Báró Schönberger Lipótné neve az 1907. év elején kitört híres korrupciós botrányhoz kapcsolódik. A függetlenségi képviselő, Lengyel Zoltán vádolta meg az igazságügy-miniszter Polónyi Gézát, hogy fővárosi törvényhatósági bizottsági tagságát személyes haszonszerzés céljára használta fel. Az esetből 1908-ban per lett. Bár a bíróság Lengyel Zoltánt rágalmazásért elítélte, a politikai botrány miatt Polónyi Gézának is le kellett mondania miniszteri posztjáról. Báró Schönbergerné (ahogy a korabeli lapok nevezték) a vád szerint bécsi kapcsolatait felhasználva járt közben az udvarnál Polónyi érdekében anyagi haszonszerzés céljából. (lásd: CIEGER András: *Politikai korrupció a Monarchia Magyarországon, 1867–1918*. Napvilág, Budapest, 2011. 151–189.)

³⁷ Leutnant (német): hadnagy. Ebben az értelemben könnyelmű, pimasz fráter.

³⁸ MÉRAY-HORVÁTH Károly: Méray-Horváth Károly nyilatkozata. *Budapesti Napló*, 1907. február 16. 6.

³⁹ A Képviselőház Mentelmi Bizottságának jelentése párviadal vétsége miatt vádolt Rakovszky István országgyűlési képviselő mentelmi ügyében. *Képviselőházi Irományok*, 1906–XXII–733. 139.

mányban tárcát vállalni 1906 márciusában.⁴⁰ A nevének felhasználásával Kossuth Ferencet vádoló cikk már csak azért is kínos volt Méray-Horváthnak, mivel továbbra is leginkább a Függetlenségi Párttól és annak elnökétől várta elméletének valóra váltását és az általános választójog megvalósítását. Jászi Oszkárnak írt levelében az esetről egyenesen úgy fogalmazott, hogy a *Budapesti Napló* főszerkesztője, Vészi József ezzel lejárató kampányt indított ellene.⁴¹ Mint láthattuk, Méray-Horváth Károly 1906-os ténykedése és kutatási támogatásának ügye hosszú távon is érezte hatását, méghozzá anélkül, hogy bármi is megvalósult volna jövőbemutató elméletéből. Egészen 1909-ig kellett várnia, hogy ismét megpróbálhassa a politikai életet saját elméletének megfelelő irányba terelni.

A koalíciós kormány válsága 1909-ben és Méray-Horváth Károly

Mint fentebb már jeleztem, a közös bank fenntartása vagy az önálló bank mihamarabbi létrehozatala körüli vita végül a koalíciós kormány lemondásához vezetett 1909. április 25-én. Az uralkodó elfogadta a lemondást, de kérte a kormányt, ideiglenesen maradjon a helyén ügyvezető kabinetként. Májusban audienciák sorozata zajlott le: Ferenc József végül Lukács László javaslatát fogadta el, miszerint tovább kellene kísérletezni a koalíciós kormányral, és csak ha teljesen ellehetetlenülne helyzetük, akkor jöhetne egy olyan átmeneti kabinet az általános választójog programjával, amelyben két-három, a király által kinevezett politikus biztosítaná az udvarnak is megfelelő politikai irányvonalat. Néhány héttel később, 1909. június 10-én Lukács Tátrafüreden kapta meg a kabinetiroda felkérését, hogy először a függetlenségekkel tárgyaljon.⁴² Jól látható, hogy

⁴⁰ Kossuth Ferenc és a darabontok. *Budapesti Napló*, 1907. február 15. 7. – A cikkben hivatkozott Méray-Horváth írás: MÉRAY-HORVÁTH Károly: A politikai hiba. 261–266.

⁴¹ Méray-Horváth Károly levele Jászi Oszkárnak. 1907. március 12. OSZK Kézirattár, Jászi Oszkár levelezése, Fond 114/31.

⁴² LUKÁCS László: Ferenc József, a koalíció és a Khuen-Héderváry-kormány megalakulása. *Budapesti Hírlap*, 1930. december 25. 35–36.

Lukács májusi javaslata némi hasonlóságot mutatott Méray-Horváth Károly 1906-os elképzeléséhez egy átmeneti kormányról. Közvetítőként ismét az események sűrűjében találjuk az elméletének igazolásán fáradozó közíró.⁴³

Az akkor már Ferenc Ferdinánd szolgálatában álló Kristóffy József hetekkel a koalíciós kormány lemondása vagy Lukács László megbízatása előtt, 1909 márciusában kapcsolatba lépett Méray-Horváthtal. A bank ügye miatt előállt politikai válság megoldására Kristóffy Méray-Horváth Károly 1906-os javaslatát vette elő. Az „újrahasznosított” terv három fontosabb pontja közül az elsőben leszögezték a király óhaját, hogy a függetlenségek álljanak elő egy olyan programmal, amely az ország gazdasági gyarapodását szolgálja, már amennyiben megszerzik a képviselőházi többséget az általános választójog alapján tartott választásokon is. A második pont szerint addig is átmeneti kormány jönne létre a választójog kizárólagos programjával és a halasztást nem tűrő állami szükségletek (költségvetés, éves újoncjutalék) megszavazásának feladatával. Az utolsó pontban az ideiglenes kormány összetételét tisztázták: a miniszterelnök, a pénzügyminiszter és a belügyminiszter csak egyik koalíciós párthoz sem tartozó királyi kinevezett lehetett volna. Egy apró betűs kiegészítés szerint viszont a belügyminisztert a Függetlenségi Párt is jelölhetné, ha az uralkodó garanciát kap az általános választójog bevezetésére. Kristóffy szinte azonnal tájékoztatta a tervről Alexander Brosch von Aarenau őrnagyot, a trónörökös katonai irodájának vezetőjét is.⁴⁴ Nem tudni, hogy pontosan mi játszódott le a bécsi kulisszák mögött, de Kristóffy József és Méray-Horváth Károly jelentős szerepet kapott Lukács László megbízatásának előkészítésében.

Míg Kristóffy jelezte elképzeléseit a Műhelynek, Méray-Horváth 1909. március 17-én felvette a kapcsolatot a függetlenségek önálló bankért harcoló szárnyának vezetőjével, Justh

⁴³ Lukács László 1909 tavaszi-nyári tárgyalásaihoz lásd PÖLÖSKEI Ferenc: *A koalíció felbomlása és a Nemzeti Munkapárt megalakulása*. Kandidátusi értekezés. 1960. 94–102.

⁴⁴ KRISTÓFFY József: *Magyarország kálváriája*. 599.

Gyulával.⁴⁵ Habár Kossuth Ferencnél is próbálkozott Kristóffy megbízásából, a kereskedelmi miniszter érdemben nem foglalkozott a fenti kibontakozási tervvel. Kossuth Méray-Horváth levelét továbbküldte az uralkodói kabinetirodának azzal a megjegyzéssel, hogy „Én ezzel az úrral nem érintkeztem ebben az ügyben soha.”⁴⁶ Justh Gyula egy hajszálnyival nagyobb hajlandóságot mutatott, így vele folytatódtak a tárgyalások az általános választójog programjával alakuló átmeneti kormányról, amelyben csak függetlenségi miniszterek lettek volna néhány, az uralkodó által kinevezett pártonkívüli mellett.

Méray-Horváth igyekezett a fentebb ismertetett hárompontos javaslat elfogadására bírni Justhot, így 1909. április 29-i levelében kérte, hogy a Függetlenségi Párt számoljon le addigi közjogi-politikai programjával (a közös hadseregre vonatkozó, nemzeti jellegű követelések; önálló bank megvalósítása 1911-től), és inkább a modern társadalmi kérdéseket, mint például az általános választójogot helyezze követelései középpontjába. Sőt, Justh Gyulának tulajdonképpen az önálló bankról sem kellett volna lemondania, „mihelyst a garanciád megvan, hogy a választójog után nyomban a bankkérdés lesz az első dolog, amely semmi más politikai szellemben nem fog megoldatni, mint a függetlenségi párt szellemében” – írta Méray-Horváth Károly.⁴⁷ Meglehetősen szokatlan, hogy a felek közötti közvetítésért felelős személy olyan tanáccsal szolgált, amely egyáltalán nem szerepelt a Bécsben is ismert tervezet három pontja között. Ettől teljesen függetlenül természetesen a másik félnek is eszébe juthatott, hogy a számára legfontosabb kérdés, az önálló bank ügyében előre garanciát kérjen, azonban úgy tűnik, hogy a közvetítő az események hatása alá került, és újabb esélyt látván elmélete igazolására, olyan tevékenységbe kezdett, amire nem kapott megbízást.

⁴⁵ Méray-Horváth Károly levele Justh Gyulának. 1909. március 17. MNL OL X 5095 Justh Gyula hagyatéka, W 14540 tekercs, f 990–991.

⁴⁶ Méray-Horváth Károly Kossuth Ferencnek. 1909. április 9. MNL OL I 35 Daruváry hagyatéka. 9. tétel, f. 82–83.

⁴⁷ Méray-Horváth Károly levele Justh Gyulának. 1909. április 29. MNL OL X 5095 Justh Gyula hagyatéka, W 14540 tekercs, f. 995–996.

Miközben Justh és Méray-Horváth tárgyalta, Kristóffy eljuttatta Ferenc József kabinetirodájának is a hárompontos tervet. Kísérőlevelében viszont jelezte azt is, hogy a megállapodásba nem kell feltétlenül beleegyeznie az uralkodónak, mert úgyis csak tárgyalási alap, amelyből Justhék biztosan engedni fognak. Sőt, nem is szabad elfogadni e pontokat, mert a másik fél is látja már, hogy egy tisztán függetlenségi kabinet elfogadhatatlan Bécs számára, így mindenképpen változni fog az álláspontjuk, méghozzá az uralkodó számára kedvező irányba – tette hozzá Kristóffy József.⁴⁸ A politikai életben nincs semmi meglepő egy ilyen javaslatban. Valójában Justhék is arra készültek, hogy a tárgyalási alapnak szánt pontokon a maguk javára változtatnak majd a megbeszélések során. Így a Lukács László megbízatását előkészítő tárgyalások fő kérdése leginkább az lett, hogy melyik fél tud több változtatást elérni a hárompontos kibontakozási terven a maga javára.

Habár Justh csak vonakodva kezdett tárgyalni, 1909. április 29-én abba mégis beleegyezett, hogy ha nem is nyíltan, de támogatni fogja a hárompontos tervet, és május 10-én engedélyt adott Méray-Horváthnak, hogy ennek megfelelően értesítse Ferenc József kabinetirodáját.⁴⁹ A tárgyalások végső eredményét rögzítő jegyzőkönyvet május 24-én kapta meg Justh Gyula. Ebben idézőjelbe téve szerepelt az eredeti és Bécsben is ismert, hárompontos tárgyalási alap. Méray-Horváth Károly rögzítette azt is: „felhatalmazva érzi magát kijelenteni, hogy legfelsőbb helyen a kibontakozásnak ezen módját elfogadhatónak tekintik”, ugyanakkor kísérőlevelében jelezte, hogy a megállapodáson már nem lehet semmilyen változtatást eszközölni.⁵⁰

A Justh és Méray-Horváth közötti tárgyalások jegyzőkönyve azonban – a fentebb ismertetett kibontakozási terven kívül – tartalmazta még a Justh Gyula vezette tárgyalófél kitételeit is,

⁴⁸ Kristóffy József levele báró Daruváry Gézának. 1909. május 12. MNL OL I 35 Daruváry hagyaték. 9. tétel, f. 173–175.

⁴⁹ Károly MÉRAY-HORVÁTH: Das Entwirrungsprogramm. [A kibontakozási terv] *Pester Lloyd*, 1909. június 5. 3.

⁵⁰ Méray-Horváth Károly levele Justh Gyulának és Jegyzőkönyv. 1909. május 24. MNL OL X 5095 Justh Gyula hagyatéka, W 14540 tekercs, f. 1030–1033.

igaz, ezek már nem kerültek idézőjelbe. „Justh Gyula kijelenti, hogy ő, bár a Felség részéről ezen bizalmat kifejező közeledést nagy hódolattal fogadja, ezen alapot még nem tartja egészen elégsítőnek, és szükségesnek véli, hogy határozottan kifejezettség már eleve, hogy amennyiben az általános választójog alapján összejövendő parlament többsége az önálló bank mellett fog állást foglalni, úgy a többségi akarat ellen további akadály már nem fog támasztatni. Továbbá, hogy az önálló banknak 1911. januárra történendő felállításának előkészítő munkái már időközben megkezdessenek. Ezen állásfoglalása dacára azonban kész már most kijelenteni, hogy az előterjesztett alapon való kibontakozást a Felség alkotmányos érzülete iránti tiszteleténél és tanúsítani óhajtott lojalitásánál fogva támogatni fogja, mert azon reményben van, hogy Őfelsége az általános választójog alapján jövendő többség akaratához képest fogja a bank ügyében elhatározását meghozni.”⁵¹

Így elmondható, hogy a Bécsbe küldött, hárompontos kibontakozási terv és a jegyzőkönyv, amelyet Méray-Horváth Károly Justh Gyulának küldött a tárgyalásokról, szövegében nem teljesen azonos. Bár az idézőjelbe tett hárompontos kibontakozási javaslatról tudott Ferenc József és Ferenc Ferdinánd is, azonban az uralkodói kabinetiroda vagy a trónörökös – számunkra elérhető – iratai között nem található(ak) meg az 1909. májusi tárgyalásokról készült jegyzőkönyv(ek) további példánya(i). Úgy tűnik, Méray-Horváth az idézőjel használatával igyekezett rögzíteni a csak tárgyalási alapnak szánt pontokat. Ami pedig a jegyzőkönyv második, a függetlenségek kitételeit tartalmazó részt illeti, arról nagy vonalakban Kristóffy József tájékoztatta a bécsi köröket. A szintén Lukács László királyi megbízatásának előkészítésén munkálkodó Kristóffy 1909. május 31-i levelében jelentett a tárgyalásokon történekről Ferenc József kabinetirodájának. Mint írta, a függetlenségek garanciákat akartak arra nézve, hogy az önálló bank mindenképpen megvalósul, ha az általános választójog alapján megválasztott képviselőház így

⁵¹ Méray-Horváth Károly levele Justh Gyulának és Jegyzőkönyv. 1909. május 24. MNL OL X 5095 Justh Gyula hagyatéka, W 14540. tekercs, f. 1034–1035.

foglal állást. Ha az erre vonatkozó ígéretet nem kapnák meg, akkor félt, hogy Justhék mindent megtennének, hogy elhúzzák az általános választójog megvalósítását, mivel attól tartanak, hogy a választások után, a parlamenti erőviszonyok változásával módosul majd Bécs álláspontja, és csökken tárgyalási hajlandósága is.⁵² Ezzel egy időben Ferenc Ferdinándnak is egy hasonló tartalmú levelet küldött Kristóffy József.⁵³

A Justh Gyula és Méray-Horváth Károly közötti tárgyalásokat összefoglaló jegyzőkönyv és Kristóffy József Béccsel folytatott levelezése alapján látható: a függetlenségek hatékonyan képviselték érdekeiket a megbeszéléseken. Már-már úgy tűnhetett, hogy Lukács László *homo regiusi* megbízatására sor sem kerül, mivel a másik tárgyalófél, a Justh Gyula vezette függetlenségi csoport egyre újabb kitételekkel állt elő, amelyekkel biztosítani akarta fő törekvése, az önálló nemzeti bank megvalósításának minél közelebbi (lehetőleg 1911-es) dátumát. Ebben a helyzetben döntött úgy Méray-Horváth Károly, hogy nyilvánosságra hozza a tárgyalások részleteit. A *Pester Lloyd* 1909. június 5-i számában jelent meg az a levél, amelyben Méray-Horváth feltárta a nagyközönség előtt a Justh Gyulával folytatott tárgyalások és megbeszélések ismertetett menetét, de egyúttal jelezte azt is, hogy végül, május 26-án Justh váratlanul visszautasította a tárgyalások folytatását.⁵⁴ A *Pester Lloyd*-ban megjelentekkel párhuzamosan Méray-Horváth elküldte írását az uralkodói kabinetirodának is egy kísérőlevéllel, amelyben indokolta eljárását: mivel a függetlenségi tárgyalófél már túl sok engedményt követelt, így akarta odaszögezni őket az eredeti, hárompontos kibontakozási tervhez.⁵⁵

⁵² Kristóffy József levele báró Daruváry Géának. 1909. május 31. MNL OL I 35 Daruváry hagyaték. 9. tétel, f. 182.

⁵³ KRISTÓFFY József: *Magyarország kálváriája*. i. m. 614.

⁵⁴ Károly MÉRAY-HORVÁTH: Das Entwirrungsprogram. [A kibontakozási terv] i. m.

⁵⁵ Méray-Horváth Károly levele báró Daruváry Géának. 1909. június 5. MNL OL I 35 Daruváry hagyaték. 9. tétel, f. 60. – Leginkább a levél datálása a különös: 1909. május 5. Nyilvánvaló, hogy a levélíró tévesztéséről volt szó, mivel a levéllel küldött *Pester Lloyd*-cikken az egy hónappal későbbi dátum szerepel. Furcsa az is, hogy Kristóffy József visszaemlékezéseiben is hibás dátum szerepel annál a levélnél, amelyben Ferenc Ferdinánd felé jelezte: Méray-

Lukács László végül mégis királyi megbízottként ültetett tárgyalóasztalhoz Justh Gyulával, de ezeken a megbeszéléseken Méray-Horváth Károlynak már semmilyen szerepe nem volt. Nem sokkal az eseményeket követően, június 15-én Méray-Horváth még kiadott egy sértődött hangú pamfletet Justh ellen, de ezzel közvetítői szerepe véget ért.⁵⁶ Lukács László tárgyalásainak bemutatása már nem tartozik témánkhoz, de 1909. június 29-én a Függetlenségi Párt Intéző Bizottsága végül őt is kikosarazta, és majd csak a Lukács és Justh között zajló újabb, őszi tárgyalássorozaton merült fel ismét az önálló bank kérdése körül kialakult kormányválság megoldásának kérdése.

Nem tudni pontosan, hogy Méray-Horváth Károly mennyiben járult hozzá indiszkréciójával és politikai tapasztalatlanságával a tárgyalások elakadásához, de még ez a kudarc is segítette őt abban, hogy rövid időre ismét megvethesse lábát a politikai élet peremén. Hogy később is ott maradhatott egy rövid időre, azt már sokkal inkább Ferenc Ferdinánd körének köszönhette. A következő évben, 1910-ben a főherceg anyagi támogatásával alapított és az általános választójogot is propagáló *Renaissance* című lapban állandóan publikált, így ha személyes presztízszű

Horváth Károly végzetes hibát követett el azzal, hogy nyilvánosságra hozta a Justhtal folytatott tárgyalások részleteit. Itt a június 3-i dátum helyett szerepel május 3. (KRISTÓFFY József: I. m. 608–609.) Ugyanakkor Kristóffy eredeti, Ferenc Ferdinándnak küldött levele megtalálható a főherceg hagyatékában is, ezen már a helyes, június 3-i dátummal (Kristóffy József levele Alexander Brosch von Aarenaunak. 1909. június 3. MNL OL X 8492 Ferenc Ferdinánd hagyaték W 1292 f 381.). Kristóffy az uralkodói kabinetirodának is írt ugyanekkor, hasonló tárgyban, szintén június 3-i dátummal (Kristóffy József levele báró Daurváry Géának. 1909. június 3. MNL OL I 35 Daruváry hagyaték. 9. tétel, f. 185–186.). Kristóffy József 20 évvel az események után írta visszaemlékezéseit, s idézett levelei és jelentései egy részénél semmilyen dátumot nem közölt, vagy csak az évet és a hónapot. Nyilvánvaló, hogy Kristóffy a nála lévő iratanyag és levéltervezetek alapján írta művét, és sokszor csak emlékezete lehetett az egyetlen támpont, amelynek alapján datálhatott egy-egy levelet, történést. Így Kristóffy műve tartalmazhat tévedésen alapuló információkat is, például a dátumok tekintetében. Más tekintetben pedig, mint minden visszaemlékezés, Kristóffy József munkája is erősen szubjektív hangvételű, és kellő forráskritika nélkül nem alapozhatók rá kutatások.

⁵⁶ MÉRAY-HORVÁTH Károly: *Justh bukása és a függetlenségi kormány kialakulása*. Révai és Salamon Könyvnyomda, Budapest, 1909.

egyéenként nem is, de a befolyásos bécsi kör egyik kis hazai ágenseként ott maradhatott a politikai életben.

Összegzés

Valójában nem Méray-Horváth Károly volt az egyetlen férfiú, akinek a közélet zavarai esélyt jelentettek a politikába való betörésre. Bár a koalíciós kormány kinevezésével és a politikai válság rendeződésével elvileg már nem maradt több lehetőség a nagyszabású ambíciók megvalósítására, Méray-Horváth Károly, Diner-Dénes József és más, hasonló helyzetben lévő és nagyra törő terveket dédelgető személyek számára volt még egy esély. A trónörökös és köre gyakorlatilag bármilyen kezdeményezést felkarolt, amely nem veszélyeztette közvetlenül érdekeiket, és felhasználható volt a magyar politikai elit, az itteni politikai rendszer vagy a Magyar Királyság Monarchián belüli pozícióinak gyengítésére. A jelentős befolyást élvező Műhely elképzeléseinek körébe nagyon is beleillett az általános választójog megvalósítása Magyarországon. Ezzel nemcsak az itteni nemzetiiségi politikusok egy részét, de az olyan idealistákat is érdekkörükbe vonhatták, mint Méray-Horváth Károly. Így aztán számos, önmagában nem túlságosan jelentős társadalmi-politikai szerveződés komoly támogatóra tehetett szert, és valahol a politikai életben még szerepet kaphatott. Ez történet nemcsak Méray-Horváthtal, de Diner-Dénes József 1907-ben alapított Polgári Radikális Pártjával vagy más, kisebb politikai csoportokkal is, amelyeket Kristóffy József próbált megnyerni a trónörökös politikájának (Nyugat-magyarországi Radikális Párt, Dél-magyarországi Radikális Párt, Magyarországi Német Néppárt stb.).⁵⁷

Amennyiben a polgári radikálisok legjelentősebb politikusának, Jászi Oszkárnak a szempontjait nézzük, könnyen lehet, hogy részben a főherceg politikai elképzeléseivel kapcsolatos bizalmatlanságának is része volt abban, hogy egészen 1914-ig várt

⁵⁷ KRISTÓFFY József: *Magyarország kálváriája*. i. m. 473–488.

a pártalapítással. Jászinak már voltak tapasztalatai 1905-ből, amikor rövid néhány hónapig támogatta a Fejérváry-kormányt és annak választójogi programját, azonban átlátva a várható következményeket, hamar elfordult a parlamenten kívüli kabinet-től (igaz, ettől függetlenül rajta ragadt a darabont-kormányral való összejátszás vádja).⁵⁸ Jászi Oszkár szerepe az Általános Titkos Választójog Ligájának felosztatásában is óvatosságra vall. Diner-Dénes Józseffel szintén szembeszállt, amikor 1907-ben szóba került egy – valójában Ferenc Ferdinánd politikáját szolgáló – radikális párt alapítása.⁵⁹ Két-három évvel később a Justh Gyula vezette függetlenségieknek sikerült választójogi programjukkal rövid időre elnyerniük Jászi titkos szimpátiáját, majd 1910 első hónapjaiban az új Khuen-Héderváry-kormány élesztett újfent reményeket Jászi Oszkárban az általános választójog bevezetésének ígéretével.⁶⁰ A fentiek alapján tehát a saját, korábbi elképzeléseivel szembeni kritikai gondolkodás, a nagyobb tapasztalattal és a magasabb kvalitásokkal rendelkező tudós-politikus (politikus-tudós) megfontoltsága volt az, ami miatt a vizsgált időszakban Jászi Oszkár nem lépett oly meggondolatlanul a politikai porondra, mint Méray-Horváth Károly.

Tanulmányomban úgy igyekeztem bemutatni Méray-Horváth Károlyt mint a politika világába kellő felkészültség és tapasztalat nélkül, meggondolatlanul betörni szándékozó, idealista (ál) értelmiségit. Mint látható, már a politikai életben elfoglalt pozíciójának meghatározása sem egyszerű. A tanulmányban fentebb említett, a polgári radikálisok tevékenységének megítélését alapvetően újragondolni szándékozó G. Fodor Gábor hívta fel a figyelmet – véleményem szerint helyesen – arra, hogy a politikai rendszer, a társadalom és ezzel az egész ország gyökeres átalakítására törvő Jásziék valójában egy konstruált Magyarország és egy szintén általuk teremtetett Nyugat-Európa képét tartották szem előtt tudományos tevékenységük során is.⁶¹ Méray-

⁵⁸ Jászi Oszkár válogatott levelei. i. m. 113–123.

⁵⁹ A vitához lásd DINER-DÉNES József: Radikális párt. *Népszava*, 1907. május 24. 2.; JÁSZI Oszkár: A radikális párt. *Népszava*, 1907. május 25. 3.; DINER-DÉNES József: A radikális párt. *Népszava*, 1907. május 26. 5.

⁶⁰ LITVÁN György: Jászi Oszkár. i. m. 76–78.

⁶¹ G. FODOR Gábor: Gondoljuk újra a polgári radikálisokat. i. m. 68.

Horváth Károly elméletéről ugyancsak elmondható, hogy előzetes konstrukció. Ez nem is lehetett másként, mivel azzal az igénnyel lépett fel, hogy a politikai élet eljövendő eseményeit megjósolja, és ezek tudatában megfelelő iránymutatással szolgáljon. Emellett G. Fodor Gábor még számos egyéb megállapítást is tett kifejezetten Méray-Horváth Károly kapcsán. Közülük itt a leglényegesebb a „politikai szecesszió” fogalmához kapcsolódik.⁶²

Méray-Horváth valóban nem szokványos eszközökkel élt a politika világában, és valóban a „tudomány” erejével próbált eredményt elérni, igazolni saját fellépését vagy meggyőzni másokat az általa helyesnek gondolt politikáról. Az viszont már kétségbe vonható, hogy a „politikai szecesszió” fogalmából következően valóban „kivonult” volna a politikai életből, hogy később kívülről próbálja azt befolyásolni. Méray-Horváth Károly valójában soha nem kapott jelentősebb szerepet a korabeli politikai palettán, így nem is volt honnan kivonulnia. Ha mégis sikerült elfoglalnia valamiféle pozíciót, azt sokkal inkább a politikai konfliktushelyzetnek és Kristóffy Józseffel való kapcsolatának köszönhetette 1906-ban, majd később, 1909-ben, amikor már Kristóffy maga mögött tudhatta Ferenc Ferdinánd körét, a Műhelyt is. A „politikai szecesszió” ebben az értelemben nem használható Méray-Horváth Károly esetére és általában a hozzá hasonlókéra sem.

Nem értheték egyet G. Fodor Gábor azon megállapításával sem, hogy Méray-Horváth elméletére a polgári radikálisoknak azért volt szüksége, mert politikai legitimációt nyújtott nekik.⁶³ Ha elfogadnánk ezt, az a furcsa helyzet állt volna elő, hogy éppen azok kritizálták leginkább az elméletet, akiknek a legnagyobb szüksége lett volna annak legitimáló erejére, ugyanis gyakorlatilag csak a polgári radikálisok nyilatkoztak Méray-Horváth elképzeléseiről. Csak abban a körben alakult ki vita, amelybe a szerző tartozott, ott is főként az elmélet tudományos értéke volt a középpontban és nem a politikai jelentősége (már amennyiben a kettő szétválasztható).

⁶² G. FODOR Gábor: „Politikai szecesszió” – A „kivonulás politikája”. i. m. 68.

⁶³ Uo. 72–75.

A polgári radikálisok 20. század eleji tevékenysége kapcsán valóban nagy szükség van a higgadt szemléletű, tisztánlátást segítő művekre. Ha ez újraértékelést tesz szükségessé, mindenképpen szükség van az ilyen munkákra. Ebben az esetben azonban G. Fodor Gábor vitatható megállapításaival szemben másként összegezhetjük Méray-Horváth Károly szerepét az 1906 és 1910 közötti hazai politikai életben. Méray-Horváth olyan, a politikában járatlan személy volt, aki – a korban is már megkérdőjelezett – elmélete szerint igyekezett befolyásolni a politikai életet. Tette ezt minden valószínűség szerint nem tudatosan, hanem saját elképzelései rabjaként, valóban annak tudatában, hogy ez és csakis ez a jövő útja.